

del text copiat i defectes de compaginació—, el volum editat per Avezzú-Donadi és d'una correcció notable i ofereix, a més, sobre l'*Eu-boic*, Dió i l'època hel·lenística i romana una bibliografia força ben seleccionada.

Francesca Mestre

VIRGINIO CREMONA
La poesia civile di Orazio
Vita e Pensiero,
Milano 1982, 469 pp.

És Horaci sincer en la seva poesia civil? o es limita a difondre les consignes propagandístiques de l'Imperi d'August? Vet aquí l'interrogant vertebrador del llibre de Virginio Cremona.

Per tal d'il·lustrar l'actitud d'Horaci en fer-se intèrpret de les *Res Romanae*, l'autor s'ha basat en l'anàlisi d'una sèrie de composicions que ha ordenat cronològicament. Cada capítol s'obre amb el text i la traducció dels poemes que il·lustren el tema tractat; tot seguit en fa un exhaustiu comentari que es perllonga i enriqueix substancialment a les notes apuntades al llarg del capítol, tot servint-se d'una completíssima bibliografia, de manera que, abans d'apuntar les seves conclusions o hipòtesis, l'autor ens presenta i discuteix el ventall de les diferents interpretacions que s'han donat en la crítica horaciana per a cadascun dels punts exposats. Cal dir que tot l'estudi es fonamenta en la cronologia que Cremona estableix per a cada composició —cronologia que, en algun cas, no s'adiu amb la que generalment s'ha admès, com per

exemple l'èpode VII, l'oda 14, etc.— i d'altra banda en la premissa bàsica que no és possible sostreure Horaci del món històric-polític en què viu, perquè el poeta és a partir d'una experiència real i viscuda que escriu i no d'un pressupòsit literari i, així, en la tradició trobarà aquells motius i temes que més s'adaptaran en cada cas a aquesta experiència com a ciutadà.

L'autor va analitzant com canvia l'actitud d'Horaci, reflectida en la seva poesia, en el decurs del temps, a causa de les transformacions socials i polítiques que tenen lloc des de l'afer de Filippos fins a la total consolidació del poder d'August.

Aquesta és l'evolució que ens presenta Cremona: després d'un primer moment de desolació —Filippos— i de desesperança envers la història, incapaç de defugir la maledicció que pesa sobre ella (èpodes VII i XVI), s'observa un canvi d'actitud —entrada en el cercle de Mecenes i coneixença de l'emperador— i s'esvaeixen els temors d'una imminent ruïna de la pàtria i es confia en un canvi. En l'oda I 14, per a Cremona al·legoria del vaixell de l'Estat i que situa abans d'Acci, Horaci expressa el seu amor i preocupació per l'Estat i adverteix els conciutadans del perill de noves guerres internes. Quan Octavià ja ha assolit la victòria a Acci, el poeta manifesta la seva alegria perquè han dominat la racionalitat i la *uirtus* sobre les passions i la disbauxa (C. I 37). Però no gaire temps més tard —el 30-29 aC— tornarà el record de les lluites intestines i d'un *scelus* encara no expiat (C. II I i I 2). Caldrà la intervenció dels déus i, entre ells, Mercuri, que adoptarà l'aspecte físic d'Octavià i com intèrpret de la voluntat de Júpiter podrà esdevenir l'*ultor* del poble

romà. Cremona, després d'una amplíssima anàlisi de l'oda I 2 considera que l'*scelus* representa les guerres civils, però també el fet d'haver permès que els parts romanguessin impunes, i és aquí cap on s'ha de dirigir la venjança del príncep.

D'aquesta manera veiem com s'ha passat de la renúncia a la història i l'evasió en el mite a la fe en Octavià, i d'aquí l'inici de la col·laboració amb el príncep en la reconstrucció moral i reedificació civil.

Tot seguit té lloc l'anàlisi del cicle de les odes romanes (c. III 1-6) com a monument d'ètica civil on es fusiona la inspiració filosòfica amb l'experiència històrica del *mos maiorum*: l'autor hi destaca el convit a la recuperació dels antics valors de la tradició itàlica i, d'altra banda, l'exhortació a una política exterior imperialista i a una política interna de prudència.

Aquesta evolució d'Horaci fins a esdevenir intèrpret del programa de restauració político-moral augustal és el que ha ocupat els nou primers capítols del llibre de Cremona. En els quatre capítols següents l'autor estudia les composicions civils d'Horaci, des de les odes romanes fins a les odes d'aquest tema del llibre IV. En primer lloc, dues odes, I 12 i III 14, reflecteixen segons Cremona l'actitud del poeta envers l'emperador, a qui presenta com a hereu i continuador de la tradició republicana i com a l'home que ha aconseguit portar la pau al poble romà. Malgrat això, encara hi ha una ombra de malenconia, perquè sembla no haver-se realitzat plenament l'ideal del poeta d'una pau que pugui promoure una total serenitat interior. D'aquí s'arriba al *Carmen Saeculare* que Cremona veu com un acte de fe en el destí de Roma i un

cant de pau. El *Carmen Saeculare*, d'una banda, conclou el cicle de les odes romanes, i d'una altra obre el camí a les odes civils del llibre IV (2, 4, 5, 14, 15), que l'autor ens comenta al capítol catorzè: si fins ara August no havia estat presentat com a salvador de la *res publica*, aquí ja n'assumeix plenament el paper. Cesen els advertiments al poble repetits des de l'èpode XVI i al llarg de les odes romanes i, més que no les victorioses campanyes militars d'August, el que se celebra és la consolidació de la pau, que ja ha esdevingut una realitat efectiva i segura, i també el restabliment de les *priscae uirtutes* i les *ueteres artes*. És també en el comentari d'aquest cicle on Virginio Cremona planteja la debatuda polèmica sobre la posició d'Horaci davant la divinització d'August. L'autor conclou que en cap cas Horaci no és suggeridor ni promotor del culte del príncep, que ens és presentat sempre segons perspectives humanes i sotmès a les divinitats.

Si una cosa queda clara en la lectura d'aquest llibre és la resposta que dona l'autor a l'interrogant que ens fèiem al començament: Virginio Cremona creu en l'absoluta sinceritat d'Horaci en la seva poesia civil i en la seva adhesió al programa de reconstrucció d'August, i així ho manifesta en gairebé cadascun dels capítols del seu estudi: a més d'una plena concordància del poeta i l'estadista pel que fa a la necessitat d'una renovació ètico-religiosa, també creu que la col·laboració d'Horaci en el programa polític no és exclusivament propagandística, sinó inspirada per una veritable convergència amb l'emperador. Davant d'això, ens complau que Cremona hagi reconegut també que Horaci no renuncia a la seva independència, i que ens de-

mostri en els seus comentaris com s'allibera el poeta de qualsevol compromís que pogués malmetre la seva dignitat i la seva llibertat.

Així arribem a l'últim capítol del llibre, dedicat a dilucidar un dels trets més distintius de la lírica horaciana: el contrast entre l'individualisme i el civisme del poeta. Certament una doble inspiració es manifesta en la seva poesia: d'una banda Horaci és el poeta de la conquesta interior del plaer i la serenitat, de la mesura, de la renúncia a les ambicions, i, d'una altra, és el poeta celebrador de la història, de la missió civilitzadora de Roma i dels Mèrits i empreses d'August. Això fa que al costat de l'exhortació a retirar-se en un mateix per aconseguir la tranquil·litat interior, a dominar l'instant que fuig i a no deixar-se il·lusionar pel futur incert, trobi també la necessitat de sortir d'un mateix per prendre interès en la vida social i en les qüestions de la comunitat, el sentiment de la *virtus* i el valor del sacrifici de la vida per la pàtria. Aquestes dues actituds s'han intentat explicar fent-les procedir de dos sistemes filosòfics, l'epicureisme i l'estoïcisme, que, a més, es farien correspondre a dos períodes respectivament de la vida del poeta. Cremona nega aquest pressupòsit i més aviat creu que Horaci tingué sempre present la tendència a l'alliberament de les inquietuds polítiques i l'interès pels esdeveniments de la comunitat. Es pregunta a més, per què hem d'intentar conciliar aquestes dues vocacions, afirmant que aquesta contradicció es produeix en l'interior del poeta i que precisament és la clau per a entendre certes manifestacions públiques de la seva poesia que podrien ser malenteses com a posicions oficials imposades de l'exterior i,

per tant, insinceres. L'autor creu, doncs, que el contrast no deriva tant de dos sistemes filosòfics com de dues pràctiques de vida, dualisme que caracteritza la naturalesa horaciana mateixa.

Ha valgut la pena que s'hagi realitzat aquest estudi perquè completa substancialment la tasca d'estudiosos com ara Fraenkel, La Penna i d'altres, i perquè sens dubte ens ajuda a apropar-nos no solament a l'Horaci poeta, sinó també a l'home que hi ha rera seu i que viu el que s'esdevé al seu voltant.

Lidia Martínez i Flores

*Épigraphie hispanique.
Problèmes de méthode
et d'édition*

Publications du Centre
Pierre Paris, 10. Paris 1984.
427 pp., 34 láms.

Tenemos en este volumen las Actas de la mesa redonda internacional del C.N.R.S. sobre «Epigrafía hispánica. Problemas de método y de edición», organizado por la Universidad de Burdeos III los días 8, 9 y 10 de diciembre de 1981, con la colaboración del Centro Pierre Paris, la Universidad Autónoma de Barcelona y la Asociación Internacional de Epigrafía Griega y Latina.

Abrió los trabajos de la mesa redonda P. le Roux, con una introducción general sobre «E. Hübner ou le métier d'épigraphiste» en la que se hace la evocación emocionada del gran epigrafista y sus trabajos a lo largo y ancho de la Península con los resultados de su gran obra, de la